

Flickor och pojkar i text och bild

Konstruktioner av genus i idrottens läromedel

Karin Grahn

Idrottshögskolan, Inst för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org/articles/grahn/grahn080903.html
(ISSN 1652-7224), 2008-09-03

Copyright © Karin Grahn 2008. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

Bristen på jämställdhet inom idrotten är idag ett allmänt känt, och erkänt, problem – för övrigt råder samma förhållande i resten av samhället, som helhet såväl som i dess olika delar på skilda nivåer. Medan diskriminerande praktiker i samhället i stort är svåra att komma åt på grund av dess komplexiteten i samhällsbygget, torde möjligheterna att komma till bättre rätta med problemen vara större inom idrottsrörelsen. Här handlar det om en organisatoriskt avgränsad och på många sätt homogen struktur, med förhållandevis tydliga lednings- och ansvarsförhållanden. Här finns dessutom en etisk grundsyn som alla verksamma ledare och aktiva förutsätts dela. Och uppenbarligen jobbar man med jämställdheten inom idrotten, åtminstone finns det en omfattande dokumentation med analyser, handlingsprogram, och så vidare. Och visst har det hänt mycket de senaste 10–20 åren på jämställdhetens område inom idrotten. Men...

Varför har det inte hänt mer? Vad är det som står i vägen för en fortsatt utveckling mot jämställdhet mellan män och kvinnor inom den organiserade idrottsrörelsen? Varför kan inte idrottsrörelsen visa vägen för andra organisationer? Detta är frågor som borde sysselsätta idrottsforskare, och det är med stor tillfredsställelse som idrottsforum.org i denna uppdatering kan redovisa forskning som bidrar till att öka kunskaperna om hindren för jämställdhet. Karin Grahn disputeerade den 30 maj 2008 vid Institutionen för pedagogik och didaktik vid Göteborgs universitet. I sitt avhandlingsprojekt undersökte hon läromedel som används i utbildningen av ungdomstränare med hjälp av text- och diskursanalys. I sin artikel för idrottsforum.org sammanfattar Karin Grahn utgångspunkterna för sin studie och en del resultat. I en övergripande diskussion konstaterar hon att idrottens genusordning upprätthålls inom läromedlen genom att de skapar en manlig norm och en könsspecifik kvinnlig norm. Detta konstruerar pojkar och män som "idrottare", och flickor och kvinnor som "kvinnliga idrottare".

När tränare utbildar sig inom idrotten förväntas de inte bara lära sig om sin specifika idrott, utan också något om utövarna som de ska möta i verksamheten. Detta görs bland annat genom idrottens tränarutbildningar, där varje specialidrottsförbund organiserar kurser för tränare, samt producerar läromedel som används i utbildningarna. Läromedlen förmedlar föreställningar om hur idrottare "är", eller förväntas vara, liksom hur de ska tränas på bästa sätt. Då läromedlen många gånger beskriver idrottare i termer av kön, bidrar de också till att skapa kollektiva föreställningar om kvinnor och män. Men vilka är egentligen dessa föreställningar, så som de framställs i idrottens läromedel? Följande artikel behandlar hur genus konstrueras i läromedel som används för att utbilda ungdomstränare i fotboll, friidrott, gymnastik, handboll, innebandy och simning.

Tidigare svensk idrottsforskning har behandlat genus i olika delar av idrotten. Som några exempel kan nämnas hur genus skapas inom idrottsundervisningen i skolan (Larsson m.fl., 2005, 2007) i den dagliga föreningsbaserade idrottsverksamheten (Andreasson, 2007; Fundberg, 2003), liksom inom idrottens centralt formulerade skrifter och idédokument (Gustavsson, 2000; Larsson, 2001). Hur genus konstrueras genom officiella dokument producerade av specialidrottsförbunden har hittills varit ett relativt outforskat område, men har behandlats i en nyligen publicerad avhandling om flickor och pojkar i idrottens läromedel (Grahn, 2008). Att granska idrottens genuskonstruktioner är av vikt för att öka kunskapen om vilka föreställningar om genus som florerar inom idrotten och vilka konsekvenser de kan ha för hur genus ordnas/struktureras likväl som hur genus påverkar olika grupper och individer. Läromedel ses i denna artikel som en möjlig påverkanskälla i synen på idrottsflickor och idrottspojkar. En analys av läromedel som produceras av specialidrottsförbunden och SISU Idrottsutbildarna¹ ger en bild av vilka diskurser som skapas/återskapas inom idrotten, och därmed vilken syn på genus som framhålls genom förbundens kunskapsproduktion. I tränarutbildningen blir läromedlet länken mellan förbundets syn på kunskap och tränaren. Han eller hon är i sin tur av stor betydelse för de normer och värderingar som ges utrymme i den praktiska idrottssituationen.

Denna artikel syftar till att ge en bild av hur genus konstrueras, genom förekomst och beskrivningar av flickor och pojkar i text och bild och av hur flickor och pojkar positioneras i relation till varandra, i läromedel för ungdomstränare.

Idrottens genuskonstruktioner – teoretiska utgångspunkter

Undersökningens utgångspunkt är att genus skapas historiskt, socialt och kulturellt och den avser med hjälp av begreppet genuskonstruktioner att undersöka och beskriva hur läromedel skapar föreställningar om flickor och pojkar genom texter och bilder. Genom att skriva om och avbilda kvinnliga och manliga idrottare ges kön vissa innebörder, vilka kan få betydelse för synen på flickor och pojkar inom idrotten. Genus skapas inom ramen för en genusordning, vilken under en tidsperiod ordnar kön enligt vissa mönster baserade på maktrelationer och föreställningar om kvinnor och män samt femininitet och maskulinitet, baserad på Connells (1987:98–99) definition. Genusordningen bygger på olika maktrelationer mellan människor, vilka får konsekvenser för kvinnor och män (Connell, 2001). Inom idrotten

---

1 SISU Idrottsutbildarna är den svenska idrottsrörelsens studie- och utbildningsorganisation.

bygger dessa relationer till stor del på premisserna isärhållning och rangordning. Isärhållningen görs dels regelmässigt genom att dela in tävlingsverksamheten i olika klasser baserade på exempelvis ålder, funktionshinder, och kön. Men isärhållningen visar sig också mer indirekt genom exempelvis kvinno- och mansdominerade idrotter. Det finns också antaganden om att kvinnor och män är emotionellt, socialt och beteendemässigt olika, vilket leder till en psykisk/social isärhållning av könen (se exempelvis *Idrottens jämställdhetsplan*, RF 1989; *Idrotten vill*, RF 2005). Uppdelningen av kön går också hand i hand med en rangordningsdimension som utgår ifrån att män och manliga kroppar är normerande inom idrotten, den så kallade ”manliga normen”. Inom idrotten tar sig detta uttryck i att den manliga kroppen representerar den mänskliga kroppen (Hirdman, 2001; Larsson, 1999), liksom att manlig idrott samt mäns idrottsprestationer ses som normerande för idrotten respektive idrottsprestationer i allmänhet (Hirdman, 2001; Gustavsson, 2000). Inom idrotten är det den manliga högpresterande kroppen som främst är normerande när man talar om en manlig norm. Den starka särartsdiskursen inom idrotten kan ses som en upprätthållare av en genusordning som många gånger ger fördelar åt män och manlig idrott, just på grund av att män ses som potentiella innehavare av högpresterande kroppar.

En viktig aspekt att beakta när det gäller idrottens genusordning är det jämställdhetsarbete som har pågått inom svensk idrott under lång tid. Under de senaste decennierna har detta medfört en syn på kvinnor och män som särskiljda, olika och komplementära. För att jämställa idrotten anses kunskap om kvinnor och det kvinnliga som viktigt, vilket har medfört en ny kunskapsproduktion i stil med ”kvinnor och idrott” (se Larsson, 2001). Genom att framhålla kvinnliga och manliga idrottares olikheter förstärks genusordningens särartsdimension. Men i och med detta ökar också risken för en över- respektive underordning byggd på kön, till följd av att rangordningen utgår ifrån att manliga kroppar är de som är eftersträvansvärda och önskvärda. Dessa aspekter är också av betydelse för de ramar inom vilka genus konstrueras, samt för vad som utmanas genom idrotten.

Genom att analysera idrottens läromedel finns möjligheten att kritiskt granska vilka genuskonstruktioner som framhålls. För att göra detta har jag utgått från Hirdmans formler för genuskonstruktion (Hirdman, 2001), tillsammans med tidigare forskning på läromedel och genus (Grahn, 2003). Denna forskning har visat på olika sätt att positionera ungdomar på i idrottens läromedel;

- pojkar som norm och flickor som uteslutna
- pojkar som norm och flickor som annorlunda eller avvikande
- pojkar och flickor som åtskiljda och självständiga subjekt

Dessa sätt att framhålla flickor och pojkar på kan beskrivas med hjälp av Hirdmans formler för genuskonstruktion. Hirdman (2001) beskriver hur genus konstrueras genom positioneringen av kvinnor i förhållande till män. I första fallet, $A - icke-A$, utgör mannen normen (A), medan kvinnan är utesluten ($icke-A$). I den andra formeln, $A - a$, utgör kvinnan den annorlunda, avvikande (a) i förhållande till normen (A). I den tredje formeln utgör man och kvinna två särskiljda subjekt, A respektive B , vilka utgör ”olika sorter”. Med $A - B$ -formeln följer också konstruktionen av ett specifikt kvinnligt subjekt och ett specifikt manligt subjekt (Hirdman, 2001). Formulerna fångar främst upp beskrivningar av den manliga normen och hur den kvinnliga idrottaren konstrueras i förhållande till denna norm, men de kan

också användas för att finna motsatta formler, där flickor/kvinnor exempelvis skulle kunna utgöra normen i ett läromedel. För en vidare utveckling och diskussion av Hirdmans genusformler inom ramen för idrottens läromedel hänvisas till Grahn (2008).

Metod och genomförande

Samtliga idrotter i undersökningen har ett högt medlemsantal och bedriver barn- och ungdomsverksamhet. Hälften av idrotterna är lagidrotter och hälften är individuella idrotter. Två idrotter har övervägande manliga utövare; fotboll och innebandy; två har fler kvinnliga utövare; gymnastik och friidrott; ytterligare två har en relativt jämn utövarfördelning; handboll och simning. Specialidrottsförbunden bedriver främst tävlingsverksamhet, fränsett gymnastikförbundet som också till stor del organiserar motionsgymnastik. Till undersökningen valdes specialidrottsförbund som producerar egna läromedel eller kombinerar egna läromedel med SISU-producerade böcker.

I varje idrotts tränarutbildning har de kurser som motsvarar ”ungdomstränarutbildningar” valts ut. Dessa inkluderar två till tre kurser, inom vilka samtliga böcker har analyserats. Läromedlen har begränsats till tryckt material som skrivits i utbildningssyfte, totalt 43 läromedel.

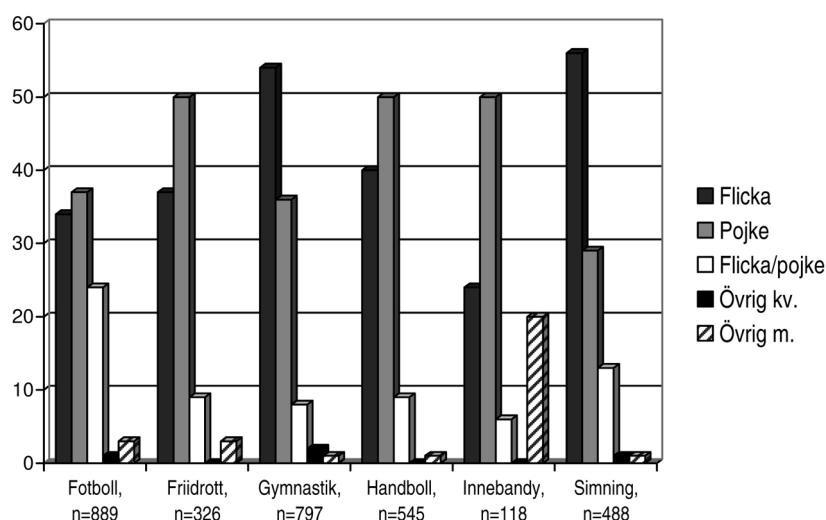
Text- och bildanalyser har genomförts och antalet flickor och pojkar har räknats. I textanalysen har fem kategorier använts; flickor/kvinnor, pojkar/män, gemensamma uttryck för kvinnliga och manliga idrottare (till exempel han/hon), liksom övriga uttryck som används som om de vore neutrala men könsmärkts, som exempelvis ”förste man i ledet”. Texterna har också undersökts för att avgöra hur många flickor respektive pojkar som representerar den ”generella” eller den ”könsspecifika” idrottsutövaren.² Bildanalysen tar fasta på hur många idrottare som avbildas i någon av kategorierna; flickor/kvinnor, pojkar/män, gemensamma bilder på kvinnliga och manliga idrottare, neutrala bilder (till exempel streckfigurer), samt övriga (bilder där kön inte kan avgöras). Förekomsten och positioneringar av kvinnliga och manliga idrottare har sedan analyserats med hjälp av Hirdmans formler för genuskonstruktion (Hirdman, 2001).

Flickor och pojkar i text och bild

Överlag används könsneutrala³ uttryck för utövarna när läromedel beskriver idrotten och idrottarna. De flesta av läromedlen presenterar också idrottare som två separata grupper, det vill säga som flickor/kvinnor respektive pojkar/män, genom att använda könsbestämda uttryck. Totalt förekommer ungefär lika många flickor som pojkar i texterna i de 43 läromedlen. Fördelningen ser dock olika ut i de olika idrotterna.

2 Med generella idrottare menar jag idrottsutövare i allmänhet, vilka genererar en kunskap som gäller både flickor och pojkar. Könsspecifika idrottare är när flickor och pojkar framställs som två grupper, och de genererar därmed en kunskap som är grupp-/könsspecifik.

3 Neutrala på så sätt att de inte explicit presenterar utövare i termer av kön. Detta betyder inte att de är neutrala i andra avseenden. Ett ”neutralt” ord som *idrottare* kan t.ex. vara manligt genusmärkt.

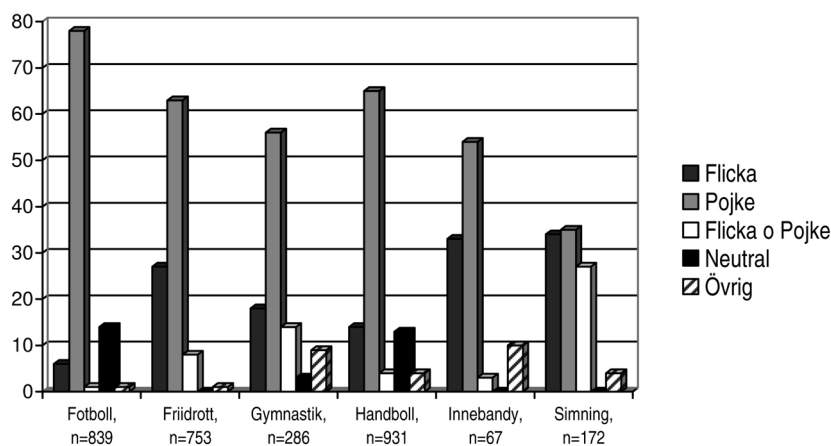

Figur 1. *Fördelningen av flickor, pojkar, gemensamma uttryck och övriga uttryck för utövaren, i text för respektive idrotts samlade läromedel uttryckt i procent.*

Pojkar förekommer mer än flickor i friidrottens, handbollens och innebandyns läromedel, medan flickor förekommer mer i gymnastikens och simningens läromedel. Fotbollens utbildningsmaterial har totalt sett den jämnaste fördelningen, men med något fler pojkar än flickor (variationen är dock stor i de olika fotbollsböckerna). Det bör dock noteras att simförbundet och gymnastikförbundet avvänder sig av både egenproducerade läromedel och av SISU-producerade material. Det är främst i de sistnämnda som det stora antalet flickor finns. Om de SISU-producerade läromedlen räknas bort så är fördelningen mellan flickor och pojkar jämn i gymnastikens material och något fler pojkar finns med i simningens egenproducerade läromedel. Med andra ord är det inte på grund av att idrotterna utövas av många flickor som det skrivs mer om flickor, utan det är ett resultat av att de inkluderade SISU-böckerna nämner fler flickor och kvinnor.

Gemensamma uttryck som han/hon används ganska frekvent i fotbollens läromedel och delvis i simningens. I övriga idrotter är det färre än tio procent av orden/uttrycken som gemensamt representerar flickor och pojkar. Övriga uttryck, som exempelvis ”förste man i ledet” eller ”bollkalle” används över lag inte speciellt frekvent, men är ganska vanligt förekommande i innebandyns läromedel. Dessa är främst manligt könsmärka som i tidigare nämnda exempel. Resultatet visar också att det är vanligare att använda manligt könsmärka övriga uttryck i lagidrotterna än i de individuella idrotterna. Detta förstärks också av att lagidrotterna använder ett idrottspråk som består av manligt könsmärka uttryck för exempelvis spelformer, övningar, idrottsredskap m.m. så som ”11-mannafotboll”, ”man mot man-spel” och så vidare (se Grahn, 2008).

Resultatet av bildanalysen visar att oavsett om läromedlen berör idrotter med många kvinnliga eller många manliga utövare så avbildas främst pojkar och män.

Figur 2. Bilder på flickor respektive pojkar, gemensamma bilder, neutrala figurer samt bilder där kön inte kan definieras, uttryckt i procent.

Fotboll är den idrott som avbildar flickor minst i förhållande till pojkar. I många fall betyder detta att fotbollen kombinerar en könsneutral text, eller en text som handlar om både flickor och pojkar, med ett bildmaterial som prioriterar pojkar. I friidrott, handboll och innebandy förstärks den manliga övervikten i texterna av ett bildmaterial där pojkar avbildas mer än flickor. I innebandyns bok är dock fördelningen mellan flickor och pojkar jämnare i bildmaterialet än i texten. I gymnastiken kombineras en text som handlar om både flickor och pojkar, med bilder som framhåller pojkar. Simningen är den idrott som har den jämnaste fördelningen av flickor och pojkar samt gemensamma bilder. Simningen är också den idrott som i högst grad avbildar flickor och pojkar tillsammans.⁴

Bilder som kan ses som neutrala (till exempel streckfigurer) eller bilder där idrottarens kön inte kan utläsas (övriga) förekommer, men i betydligt mindre omfattning än de bilder där kön kan avgöras. ”Könlösa” bilder möjliggör en framställning av idrottare som neutrala, eller lämnar öppet för läsarens egen tolkning av idrottarens kön. Att så många bilder trots allt kan kategoriseras som kvinnliga respektive manliga idrottare, betyder att bildmaterialet bidrar till att framhålla idrottare som könsspecifika i högre grad än vad de neutraliserar kön.

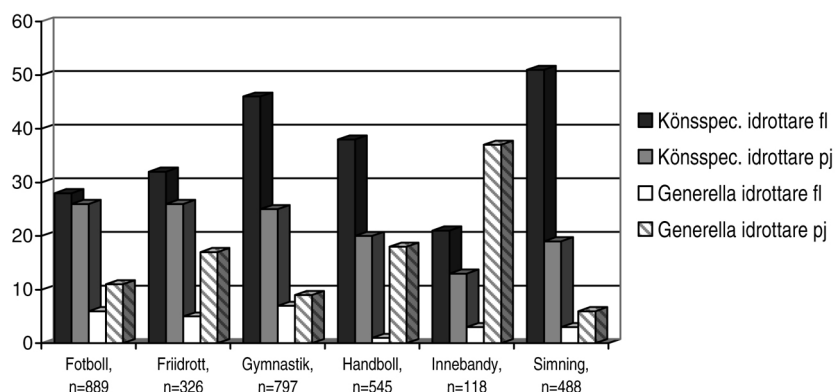
Hur genus konstrueras är också beroende på hur flickor och pojkar framställs i relation till varandra i texterna, samt vilket innehåll texten behandlar. Nedan presenteras hur mycket flickor och pojkar nämns i texter som behandlar idrottsutövarna könsspecifikt (till exempel flickors och pojkars fysiska utveckling) respektive texter som behandlar flickor och pojkar som generella idrottare (till exempel i övningsexempel och metodik).

Könsspecifika respektive generella idrottare

Textanalysen visar att idrottaren representeras av både pojkar och flickor när texterna handlar om något könsspecifikt. Texterna genererar med andra ord en kunskap som framhålls som särskild och gruppsspecifik. Men inom ramen för könsspecifik kunskap återfinns oftare

⁴ I gymnastik och simning påverkas det totala resultatet av kompletterande SISU-material. I simning överväger flickor i de egenproducerade böckerna. I gymnastikens läromedel överväger pojkar, men skillnaden är mindre då bara de egna läromedlen tas med i beräkningen.

flickor än pojkar. Samtidigt är det vanligare att det är pojkar som presenteras som generella utövare i ett könsneutralt innehåll.

Figur 3. *Flickor och pojkar i text, som representerar den generella respektive den könsspecifika idrottsutövaren. Förekomsten är uttryckt i procent.*

I samtliga idrotter är det i första hand flickor som beskrivs i texter som har ett könsspecifikt innehåll. I fotboll, liksom i gymnastik och simning, är fördelningen dock relativt jämn om enbart de egenproducerade materialen räknas med. Handboll och innebandy (liksom ett av de SISU-producerade läromedlen), är de idrotter som mest fokuserar på den kvinnliga idrottaren som könsspecifik. I dessa två idrotter förekommer flickor nästan enbart i ett könsspecifikt innehåll.

När generella idrottare presenteras, är det vanligare att det är pojkar som återfinns i texterna, som i följande exempel:

[Övning] När spelaren med bollen kommit fram till konen slår *han* ett pass tvärs över planhalvan där spelaren från mittlinjen i full fart går på avslut.

(*Innebandyledare för barn och ungdomar*, sid. 59, min kursivering.)

I friidrott, handboll och innebandy är det vanligast att pojken representerar idrottaren, medan fotboll och simning främst använder gemensamma uttryck som han/hon (se figur 1) och därefter ord som representerar pojkar. I handboll och innebandy är flickor näst intill exkluderade som könsneutrala idrottare. Detta innebär att flickor nästan aldrig presenteras i övningsexempel eller i beskrivningar av teknikmoment och rörelser. När flickor förekommer i texterna är det i första hand som just flickor och inte som idrottare. Gymnastikförbundets läromedel har den jämnaste fördelning mellan flickor och pojkar liksom gemensamma uttryck för den generella idrottaren (se även figur 1 för gemensamma uttryck).

Positioneringar av flickor och pojkar

Texter där idrottare beskrivs utifrån kön bygger till stor del på en diskurs som framställer flickor och pojkar som olika, eller en jämförandets diskurs, där kunskapen skapas utifrån

jämförelser mellan flickor och pojkar. Vilka positioner intar då flickor och pojkar i relation till varandra?

När pojkar/män presenteras könsspecifikt (*A*-position) är det ofta i forskningsresultat baserat på manliga idrottare, eller som utgångspunkt i den kunskap som presenteras, som i följande citat:

I vila ventilerar du 5-10 liter luft/minut. Vid maximalarbeten kan ventilationen öka till mer än 100 och upp till 200-220 l/min för vältränade vuxna män.

(*Fysisk träning och träningslära för handbollspelare och tränare del 1*, sid. 23.)

I citatet utgör det manliga ventilationssystemet exempel på det mänskliga ventilationssystemet. Mannen intar här en i det närmaste neutral position (jfr Bourdieu, 1999). Citatet visar också hur det i första hand är den manliga högpresterande kroppen som utgör normen i den kunskap som läromedlen genererar. Men citatet är också ett exempel på exkluderingen av kvinnliga idrottare i texten. Det omvända exemplet, att kvinnans kropp representerar den mänskliga kroppen, är ytterst sällsynt förekommande. I ovanstående exempel presenteras mannen som norm och kvinnan som exkluderad (*A—icke-A*). I denna typ av texter exkluderas kvinnor både som representanter för den generella idrottaren och som en specifik grupp som genererar specifik kunskap.

När flickor och kvinnor figurerar i beskrivningar av kroppen, träningslära, ungdomars utveckling m.m. tenderar de att positioneras i jämförelse mot pojkar. Ett exempel på *A—a*-formeln är när flickor/kvinnor eller kvinnlig idrott beskrivs som annorlunda än pojkar/män och manlig idrott, som i följande exempel:

Den totala arbetsintensiteten i dam- och ungdomsfotboll är *inte lika hög* som i herrfotboll på grund av den *lägre* fysiska kapaciteten hos damer och ungdomar.

(*Grundkurs i fotboll, deltagarhäfte*, sid. 21, min kursivering.)

Flickor kommer generellt sett *tidigare* i puberteten än pojkar.

(*Livräddning & Medicinsk information*, sid. 25, min kursivering.)

Ofta beskrivs kunskapen om flickor med ord som ”tidigare än”, ”mer social än”, ”lägre fysisk kapacitet än”, osv. I det första citatet ovan visar sig detta genom att beskrivningen av dam- och ungdomsfotbollen görs med herrfotbollen som utgångspunkt och blir således något annorlunda, men samtidigt jämförbart mot herrfotbollen. I det andra exemplet beskrivs ungdomars pubertet och här är utgångspunkten pojkars generella utvecklingstakt, mot vilken flickors pubertetsstart beskrivs som ”tidigare än”. Utgångspunkten är pojken (*A*). I dessa två citat konstrueras flickan som annorlunda eller avvikande (*a*) i förhållande till normen. Det omvända resonemanget, till exempel att pojkar kommer in i puberteten senare än flickor, förekommer mer sällan. Texten utgår från att den manliga pubertetsutvecklingen är den normala och beskriver den kvinnliga pubertetsutvecklingen utifrån denna norm (*A—a*-formeln).

Som exemplen ovan visar så beskrivs flickor och kvinnor många gånger just i jämförelse med pojkar/män. Men kvinnor och män beskrivs också som särskiljda grupper och genererar därmed en gruppsspecifik kunskap (*A—B*-formeln), som i följande exempel:

För flickor inträffar puberteten mellan 10 och 13 år och då växer de mycket snabbt.
(*Friidrott för ungdom 10-14 år*, sid. 25.)

Pojkar har sin stora tillväxtperiod mellan 12 och 16 år.
(*Friidrott för ungdom 10-14 år*, sid. 25.)

I ovanstående exempel är det inte tal om ”senare än” eller ”tidigare än” utan kunskapen om flickors och pojkars pubertet presenteras som särskiljd. På samma sätt presenteras kvinnors och mäns syreupptagningsförmåga som gruppsspecifik i följande exempel:

Genomsnittsvärdena för den maximala syreupptagningen hos svenska män och kvinnor mellan 30 och 40 år är 40-45 respektive 35-40 ml/(kg x min)
(*Idrottens träningslära*, sid. 353.)

Flickor och kvinnor tenderar dock att oftare behandlas som könsspecifika än pojkar och män. Många gånger sker detta genom att texten fokuserar på så kallade ”kvinno-specifika frågor”, som exempelvis kvinnligt ledarskap, ätstörningar, menstruation, graviditet, utseendeideal m.m. Nedan följer ett par sådana exempel:

Många av tjejerna är rädda för att bli ’för stora’. Stora muskler har inget högt värde för tjejer. Rädslan av att bli för stor finns hos många tjejer och får näring från många håll [...]
(*Fysisk träning och träningslära för handbollsspelare och tränare, del 2*, sid. 84.)

Kan flickor träna när de har mens? Det finns inget generellt svar, eftersom olika flickor påverkas på olika sätt. Förmågan och intresset för att delta varierar avsevärt, de flesta kan träna och tävla som vanligt, medan andra behöver några dagar uppehåll.
(*Friidrott för ungdom 14-17 år*, sid. 6.)

När kvinnliga idrottare beskrivs könsspecifikt framställs de inte bara som specifikt kvinnliga, i stället positioneras de ibland som annorlunda just på grund av att de är kvinnor och därmed inte idrottare i allmänhet. Då specifik kunskap om flickor och kvinnor presenteras finns exempel på en sammanblandning av $A-a$ -formeln och $A-B$ -formeln. Detta exemplifieras i texter där kunskap om idrottare presenteras och sedan kompletteras med kunskap om kvinnliga idrottare. Exempel på sådana fall är när läromedel om exempelvis träningslära beskriver idrottens träningslära och som ett tillägg till denna presenterar kunskapen om flickor och kvinnor i särskilda kapitel (se till exempel *Fotbollens träningslära* och *Fysisk träning och träningslära för handbollsspelare och tränare*). I dessa fall konstrueras flickor och kvinnor i en Ba-position. Ambitionen att bidra med viktig kunskap om idrottskvinnor riskerar därmed att positionera flickorna och kvinnorna som avvikande och annorlunda. Samtidigt framhålls kunskapen om pojkar/män, som normerande och neutral och utgör ofta basen i kunskapen som presenteras om idrottare generellt.

Diskussion

Läromedlen ger uttryck för både en jämställdhetsdiskurs och en diskurs som framhåller en manlig norm. Jämställdhetsdiskursen kan ses genom den jämna fördelningen mellan flickor och pojkar i texterna över samtliga läromedel, samt användningen av till exempel han/hon i delar av materialet, liksom i behandlingen av flickor och pojkar som köns- och grupp-specifika idrottare. Ingen idrott, oavsett om den främst utövas av kvinnor eller män utesluter något av könen. Ett annat inslag av jämställdhetsdiskursen är specificeringen av ”kvin-nokunskap” (jämför Larsson, 1999). Detta är tydligt i vissa idrotters läromedel, där speci-ficering av kunskap om kvinnliga idrottare ofta förekommer som ett komplement till den ordinarie texten genom ”specifika kvinnofrågor” (t. ex. anorexi, menstruation) eller i egna stycken och kapitel av typen ”kvinnor och idrott”. Könsspecificeringen bidrar främst till att skapa flickor och pojkar som särskiljda och motsatta subjekt och kan beskrivas i termer av en $A-B$ -formel.

Men texterna ger också som ovan nämnts uttryck för att mannen/det manliga är norme-rande inom idrotten. Den manliga normen är främst tydlig i bildmaterialet genom att det i första hand är manliga idrottare som framställs i bild. Då bilderna många gånger har en framskjuten plats i läromedlet genom att de används i syfte att instruera specifika rörelser och övningar, kan dessa få betydelse för vem som uppfattas som den generella idrottaren. Den manliga kroppen blir i dessa exempel och övningar också normen för idrottskroppen. Detta kan många gånger motverka en text som handlar om både flickor och pojkar. Bil-derna bidrar därmed till att hålla fast vid en genusordning där pojkar och män överordnas flickor och kvinnor, genom att framhålla den manliga normen. Därmed konstrueras pojkar och män som det huvudsakliga subjektet (A) i läromedlens bilder. Den manliga normen får också genomslag genom att pojkar och män är de som främst representerar den generella idrottaren i övningsexempel, metodiska anvisningar m.m., liksom genom att det främst är män som framhålls när elitidrottare och landslag nämns i texterna. Likaså är det tydligt att den manliga kroppen många gånger är normerande i kunskap om den mänskliga kroppen och att mannen/pojken ofta utgör den utgångspunkt som kunskap om idrottare generellt och även flickor specifikt utgår ifrån.

Resultatet av analysen av generella respektive könsspecifika utövare visar att pojkar nämns mer som generella idrottare och flickor som könsspecifika, totalt sett i de 43 läro-medlen. Detta förhållande är också speciellt tydligt i friidrott, handboll, innebandy samt i SISU-böckerna. Den övergripande bilden av hur genus konstrueras i idrottens läromedel tyder därmed på att kvinnor främst representerar sitt kön (som B , a eller Ba), medan pojkar kan representera både pojkar som grupp (A) och idrottare i allmänhet (A). I och med att flickor i delar av materialet inte ges möjlighet att representera den generella utövaren, blir hon ett ”icke-subjekt” ($A-icke-A$ -formeln). Detta resultat tillsammans med resultatet från bildanalysen visar att pojkar och män tilldelas en i det närmaste neutral position (något som inte är gällande för flickor och kvinnor), och förstärker därmed den manliga normen inom idrotten.

Slutligen kan det konstateras att läromedlen genom att uttrycka kön explicit i texterna skapar genus antigen i form av jämförande eller särskiljande. Läromedlen ger uttryck för en genusordning där både en manlig norm och en könsspecifik kvinnlig norm sätter ramar-

na för hur genus konstrueras. Inom ramen för dessa skapas pojkar och män i första hand som idrottare, medan flickor och kvinnor konstrueras som kvinnliga idrottare.

Referenser

- Andreasson, J. (2007). *Idrottens kön : genus, kropp och sexualitet i lagidrottens vardag*. Lund: Univ.
- Connell, R. W. (1987). *Gender and power : society, the person and sexual politics*. Cambridge: Polity & Blackwell
- Connell, R. W. (2001). Studying men and masculinity. *Resources for feminist research*, 29(1-2)l.
- Fundberg, J. (2003). *Kom igen, gubbar! : om pojkfotboll och maskuliniteter*. Stockholm: Carlsson.
- Grahn, K. (2003). Idrottsflickor och idrottspojkar i tränarutbildningens läromedel -texter, bilder och föreställningar sett ur ett genusperspektiv. I G. Patriksson (red.), *Aktuell beteendevetenskaplig idrottsforskning. Svebi:s årsbok 2003*. Lund: Svensk förening för beteendevetenskaplig idrottsforskning.
- Grahn, K. (2008). *Flickor och pojkar i idrottens läromedel. Konstruktioner av genus i tränarutbildningen*. Göteborg: ACTA.
- Gustavsson, K. (2000). *Idrott, folkbildning och "genuskontraktet"*. I G. Patriksson (red.), *Aktuell beteendevetenskaplig idrottsforskning. Svebi:s årsbok 2000*. Lund: Svensk förening för beteendevetenskaplig idrottsforskning
- Hirdman, Y. (2001). *Genus: om det stabila föränderliga former*. Malmö: Liber
- Larsson, H. (1999). Kan idrotten vara jämställd? *Svensk idrottsforskning*, 8(4).
- Larsson, H. (2001). *Iscensättningen av kön i idrott: en nutidshistoria om idrottsmannen och idrottskvinnan*. Stockholm: HLS förl.
- Larsson, H., Fagrell, B., & Redelius, K. (2005). *Kön -Idrott -skola*, från <http://www.idrottsforum.org>.
- Larsson, H., Redelius, K., & Fagrell, B. (2007). "Jag känner inte för att bli en... kille." Om heteronormativitet i ämnet idrott och hälsa. *Utbildning & Demokrati*, 16(2).
- Sveriges Riksidrottsförbund. (1989). *Idrottens jämställdhetsplan inför 90-talet antagen vid riksidrottsmötet 1989*. Farsta: Riksidrottsförbundet.
- Sveriges Riksidrottsförbund. (2005). *Idrotten vill*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.